

Helsingissä 21.3.2022

Professoriliiton lausuma Tieteellisen seuran tutkimusjulkaisujen avoimen saatavuuden osalinjaukseen; Kokooma- ja yksittäisteosten avoimuuden osalinjaus

Linjauksen johdanto

Eurooppalainen konsensus ja tavoitteenasettelu

Luonnoksessa viitataan eurooppalaiseen konsensukseen ja eurooppalaiseen tavoitteenasetteluun. Professoriliitto toteaa, että Suomen valtion, Euroopan unionin ja maailmanlaajuisesti YK:n ja Unescon konsensukseen ja tavoitteenasetteluun kuuluu tutkimuksen vapauden ja tutkijoiden tekijänoikeuksien turvaaminen. Tämä tavoite on dokumentoitu Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa, Unescon vuoden 1997 suosituksessa, Unescon vuoden 2021 suosituksessa, Euroopan unionia koskevassa sopimuksessa, Euroopan unionin perusoikeuskirjassa, Euroopan unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä, Euroopan korkeakoulualan julkilausumissa (Rome Ministerial Communiqué, 19.11.2020), Suomen perustuslaissa, perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä, yliopistolaissa ja yliopistolain esitöissä. Professoriliitto vastustaa pyrkimystä ohittaa eurooppalainen ja länsimainen perusoikeuksia puolustava konsensus.

Luonnoksessa viitataan myös kansainväliseen tutkimusrahoittajayhteisöön nimeltä cOAlition S. Euroopan unionissa vallitsee sananvapaus, mitä eri tahot voivat käyttää omien tarkoituksensa ajamiseen. Mitä cOAlition S tai suomalaiset säätiöt tutkijoiden oikeuksista linjaavat on kuitenkin vailla oikeudellista merkitystä. Mielipiteet eivät ohita Euroopan unionin ja Suomen pakottavaa lainsäädäntöä, joihin myös tutkijoiden henkilökohtaiset perusoikeudet perustuvat. Tutkimuksen vapautteen kuuluu tutkijan oikeus päättää tutkimuksen julkaisemisesta tai julkaisematta jättämisestä sekä julkaisutavasta.

Luonnoksen mukaan ”Suomalainen tiedeyhteisö on sitoutunut laajasti yhteiseen tieteen ja tutkimuksen avoimuuden kehittämiseen allekirjoittamalla Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistuksen 2020–2025”. Professoriliitto korostaa, että millään taholla ei ole tiedeyhteisön nimissä oikeutta rajoittaa tutkijoiden henkilökohtaisia perusoikeuksia tai muita lakiin perustuvia oikeuksia. Lakisidonnaisuuden periaatteen ja edustukselliseen demokratiaan kuuluu se, että tutkijoiden oikeuksista ja niiden mahdollisista rajoituksista säädetään laissa. Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistus ei lähtökohtaisesti sido tiedeyhteisön jäseniä.

Professoriliitto korostaa, että OKM:llä ja Suomen Akatemialla on perustuslain 22 §:n mukaan velvollisuus huolehtia siitä, että tutkijoiden henkilökohtaiset perusoikeudet toteutuvat. Vastaavasti yliopistoilla on yliopistolain 6 §:n ja 32 §:n 3 momentin mukaan velvollisuus olla rajoittamatta tutkijoiden henkilökohtaisiin perusoikeuksiin kuuluvaa tutkimuksen vapautta. Lisäksi OKM:n, Suomen Akatemian ja yliopistojen on noudatettava hallintolain 6 §:n mukaista tarkoitussidonnaisuuden periaatetta, objektiviteettiperiaatetta ja suhteellisuusperiaatetta (HE 72/2002 vp s. 59–60). Tutkimuksen ja korkeimman opetuksen vapautta koskevaa toimivaltaa saadaan hallintolain valossa käyttää ainoastaan niiden turvaamiseen (tarkoitussidonnaisuuden periaate). Toimivallan käyttö ei saa perustua hallinnolle vieraisiin perusteisiin (objektiviteettiperiaate). Toimien on oltava tarpeellisia ja välttämättömiä asetetun sallitun tavoitteen saavuttamiseksi eli oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden (suhteellisuusperiaate).

Tutkimuksen vapauden oikeudellinen perusta ja velvollisuus turvata tutkimuksen vapaus eivät ilmene kommentoitavassa luonnoksessa.

Määritelmät

Kommentoitavassa luonnoksessa todetaan linjauksen koskevan tiettyjen tutkijoiden teoksia. Professoriliitto korostaa, että linjaus ei lakiin perustumattomana sido yhtäkään suomalaista tai muutakaan tutkijaa. Yliopistolain 33 §:n 2 momentti ja Suomen Akatemiasta annetun lain 9 §:n 3 momentti kieltävät tutkijoiden painostamisen linjauksen soveltamiseen siltä osin kuin siinä rajoitetaan tutkijan oikeutta valita tutkimuksensa julkaisutapa tai muuten vaarannetaan tutkimuksen ja opetuksen vapautta.

Strategiset periaatteet ja niiden toteutumisen vastuut

Professoriliitto kannattaa kommentoitavan luonnoksen periaatetta 1.

Professoriliitto kannattaa periaatetta 2.

Professoriliitto katsoo, että kommentoitavan luonnoksen periaate 3 pitää muotoilla toisin.

Luonnoksen mukaan ”avoimuuden kehittäminen on koko suomalaisen tiedeyhteisön yhteinen asia”. Tämä taustaoletus on väärä. Tutkijoilla ei ole mitään lakiin perustuvaa velvollisuutta edistää julkaisujensa ilmaista jakelua. Tutkijoiden henkilökohtaisiin perusoikeuksiin kuuluu vapaus valita tutkimuksen julkaisutapa. Julkisen vallan – erityisesti OKM:n ja Suomen Akatemian - on perustuslain 22 §:n mukaisesti turvattava tutkijoiden oikeus valita tutkimuksensa julkaisutapa. Yliopistojen pitää hallintolain 6 §:n valossa käyttää toimivaltaansa edistääkseen jokaisen tutkijan henkilökohtaisiin perusoikeuksiin kuuluvaa tutkimuksen vapautta. Tiedekustantajilla ei ole mitään velvollisuutta edistää toimintaa, joka vaarantaa tiedekustantajien toimintaedellytykset.

Luonnoksen mukaan ”Kotimaisten tiedejulkaisijoiden sitoutuminen avoimuuden kehittämiseen myös kirjakustantamisen sektorilla edellyttää myös muiden tiedeyhteisön toimijoiden sitoutumista avoimuuden kehittämisen vaatimiin toimenpiteisiin ja avoimuuden toteuttamisesta aiheutuviin jatkuviin kustannuksiin”. Professoriliitto korostaa, että kotimaisilla tiedejulkaisijoilla ei ole mitään velvollisuutta sitoutua avoimuuden kehittämiseen. Luonnoksessa annetaan ymmärtää, että avoimuuden kehittämisen vaatimat toimenpiteet ja niistä aiheutuvat kustannukset pääsäännön mukaan jätettäisiin kotimaisten tiedejulkaisijoiden kannettavaksi. Tiedekustantajien oletetaan rahoittavan avoimen julkaisemisen. Tausta-ajatus on toteuttamiskelvoton ja tarkoittaisi käytännössä kotimaisen tiedekustantamisen alasajoa. Avoimen julkaisemisen edistäjien on syytä konkreettisesti kertoa, mistä lähteistä se rahoitetaan.

Tavoitteet

Tavoite 1 ei ole realistinen. Kustantajilla koti- tai ulkomailla ei ole välttämättä halua julkaista omassa palvelussaan avoimesti kaikkia kokoomateosten artikkeleita taikka antaa rinnakkaistallentaa artikkeleita laajat oikeudet turvaavalla lisenssillä.

Yhteisen toimintamallin löytäminen kaikkia osapuolia tyydyttäen ei ole kovin todennäköistä.

Tavoite 2 ei ole realistinen. Kustantajilla koti- tai ulkomailla ei ole välttämättä halua julkaista omassa palvelussaan avoimesti kaikkia tieteellisiä yksittäisteoksia taikka antaa rinnakkaistallentaa teoksia laajat oikeudet turvaavalla lisenssillä.

Yhteisen toimintamallin löytäminen kaikkia osapuolia tyydyttäen ei ole kovin todennäköistä.

Tavoite 3 on kannatettava.

Osalinjauksen riskit

Järjestelmän suurena riskinä on kotimaisen tiedejulkaisun taantuminen. Kirjamuotoinen julkaisu saattaa käydä kannattamattomaksi, jos kaikki aineisto on jo aiemmin esimerkiksi artikkelimuodossa julkaistu avoimesti. Julkaiseminen kallistuu monissa tapauksissa merkittävästi ja vaarana on, että esim monografiat jäävät tämän takia julkaisematta. Tutkijoiden työ näyttäisi lisääntyvän uudistuksessa, hallinnollisen työn lisääntyminen olisi pois tutkimuksesta/opetuksesta.

Osalinjauksesta yleisesti

Tutkimuksen vapautta ei ole huomioitu riittävästi osalinjauksessa.

Professoriliitto puolustaa eurooppalaisia arvoja ja samalla myös tutkimuksen vapautta henkilökohtaisena perusoikeutena. Professoriliitto tuomitsee kaikki tavat rajoittaa tutkimuksen vapautta. Professoriliitto ei hyväksy pyrkimyksiä rajoittaa tutkijoiden perusoikeuksia.

Tieteen eli tutkimuksen vapaudesta on säädetty perustuslaissa (PL 16.3 §). Tutkimuksen vapautteen kuuluu perinteisesti sen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa, tutkimusmenetelmänsä (HE 309/1993 vp s. 64, PeVL 2/2013 vp, s. 2) ja julkistamismenetelmänsä (PL 12 §, HE 309/1993 vp s. 56-57). Tutkimuksen vapaus on tutkijan henkilökohtainen perusoikeus. Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §). Tutkimuksen vapauden rajoittaminen on lähtökohtaisesti kiellettyä sekä yliopistojen (yliopistolain 6 § ja 32.3 §), OKM:n (PL 22 §) että Suomen Akatemian toiminnassa (PL 22 §, Suomen Akatemiasta annetun lain 1-2 ja 9.3 §, PeVL 15/2009 vp s. 2).

Tutkimuksen vapautteen kuuluvaa vapautta päättää tutkimuksen julkaisemisesta tai julkaisematta jättämisestä sekä vapautta valita julkaisumenetelmät tukevat perustuslaissa säädetty omaisuuden suoja (PL 15.1 §) ja tutkijan tekijänoikeudet. Tutkijan tekijänoikeuksiin kuuluu oikeus päättää teoksen julkaisemisesta tai julkaisematta jättämisestä sekä taloudellisesta hyödyntämisestä (tekijänoikeuslain 2 §). Perustuslakivaliokunnan mukaan esimerkiksi opinnäytetyön tekijänoikeuden tekijällä on yksinomainen oikeus määrätä teoksesta ja vaikkapa tehdä sitä koskevia kustannussopimuksia (PeVL 28/2004 vp, s. 4-5). Tällaisen varallisuusarvoisen oikeuden ottaminen pois rinnastuisi valiokunnan mielestä omaisuuden pakko-lunastukseen, josta voidaan säätää ainoastaan lailla, yleiseen tarpeeseen ja täyttä korvausta vastaan (PL 15.2 §). Tämän yksinomaisen oikeuden ottaminen pois loukkaisi valiokunnan mukaan myös perustuslaissa turvattua sananvapautta (PL 12.1 §) ja tutkimuksen vapautta (PL 16.3 §).

Tutkijan henkilökohtaiset perusoikeudet ovat voimassa Suomessa, Euroopan unionissa ja muutenkin kansainvälisesti.

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 13 artiklan mukaan taiteen ja tieteellisen tutkimuksen vapaus turvataan ja akateemista vapautta kunnioitetaan. Euroopan korkeakoulualueella (EHEA) tutkimuksen vapautteen kuuluu muun muassa tutkijan henkilökohtainen oikeus päättää siitä, millä tavalla ja mitä kanavia käyttäen hän tutkimustuloksiaan levittää (Rome Ministerial Communiqué, Annex I, Statement on Academic Freedom, 2020). Oikeus päättää julkaisemisesta ja julkaisukanavista vastaa maailmanlaajuisesti sovellettavaa Unescon vuoden 1997 suositusta: "higher-education teaching personnel should be free to publish the results of research and scholarship in books, journals and databases of their own choice and under their own names, provided they are the authors or co-authors of the above scholarly works" (IV.12). AAUP:n vuoden 1940 suositus antaa tutkijoille saman vapauden USA:ssa: "Teachers are entitled to full freedom in research and in the publication of the results ..."

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistuksen 27.2 artiklan mukaan jokaisella on oikeus niiden henkisten ja aineellisten etujen suojaamiseen, jotka johtuvat hänen luomastaan tieteellisestä, kirjallisesta tai taiteellisesta tuotannosta. Unescon vuoden 1997 suosituksessa tutkijan ja opettajan tekijänoikeudet on nimenomaisesti luettu akateemisen vapauden piiriin. Ne on Unescon vuoden 1997 suosituksen mukaan turvattava: "The intellectual property of higher-education teaching personnel should benefit from appropriate legal protection, and in particular the protection afforded by national and international copyright law" (Unesco 1997, IV.12). Euroopan unionin tuomioistuin on ottanut Unescon vuoden 1997 suosituksen huomioon tulkittessaan akateemista vapautta (6.10.2020 annettu tuomio asiassa Euroopan komissio vastaan Unkari, C-66/18).

Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 17.2 artiklan mukaan keneltäkään ei saa mielivaltaisesti riistää hänen omaisuuttaan. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 17.1 artiklan mukaan keneltäkään ei saa riistää hänen omaisuuttaan muutoin kuin yleisen edun sitä vaatiessa laissa säädetyissä tapauksissa ja laissa säädettyjen ehtojen mukaisesti ja siten, että hänelle suoritetaan kohtuullisessa ajassa oikeudenmukainen korvaus omaisuuden menetyksestä.

Euroopan unionin perusoikeuskirjan 17.2 artiklan mukaan teollis- ja tekijänoikeudet turvataan. Euroopan unionin DSM-direktiivi ei muuttanut eikä olisi voinutkaan muuttaa tutkimuksen vapauteen kuuluvaa tutkijan oikeutta päättää teostensa julkaisemisesta tai julkaisematta jättämisestä sekä julkaisutavasta. DSM-direktiivin 5 artiklassa tekijänoikeuksien haltijoiden oikeuksia on poikkeuksellisesti rajoitettu sallimalla teosten ja muun suojatun aineiston käyttö yksinomaan opetuksen havainnollistamiseen suojaetuissa sähköisissä ympäristöissä. DSM-direktiivin 18 artiklassa on säädetty asianmukaisen ja oikeasuhtaisen korvauksen periaatteesta.

Unescon vuoden 2021 suositus avoimesta tieteestä ei muuttanut, eikä olisi voinutkaan muuttaa tutkimuksen ja opetuksen vapautta sekä tutkijoiden ja opettajien teosten nauttimaan tekijänoikeussuojaa. Se todettiin Unescon suosituksessa nimenomaisesti näin: "Access to scientific knowledge should be as open as possible. Access restrictions need to be proportionate and justified. They are only justifiable on the basis of the protection of human rights, ... confidentiality, the right to privacy and respect for human subjects of study, ... the protection of intellectual property rights [and] information ..." Niihin ihmisoikeuksiin, joihin Unescon vuoden 2021 suosituksessa avoimesta tieteestä viitataan ja jotka avoimuutta rajoittavat, kuuluvat erityisesti seuraavat:

- Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 27.2 artikla: "Jokaisella on oikeus niiden henkisten ja aineellisten etujen suojaamiseen, jotka johtuvat hänen luomastaan tieteellisestä, kirjallisesta tai taiteellisesta tuotannosta."
- Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 17.1 artikla: "Jokaisella on oikeus omistaa omaisuutta yksin tai yhdessä toisten kanssa."
- Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 17.2 artikla: "Keltään älköön mielivaltaisesti riistettävä hänen omaisuuttaan."
- Unescon vuoden 1997 suosituksen kohta IV.12: "... higher-education teaching personnel should be free to publish the results of research and scholarship in books, journals and databases of their own choice and under their own names, provided they are the authors or co-authors of the above scholarly works. The intellectual property of higher-education teaching personnel should benefit from appropriate legal protection, and in particular the protection afforded by national and international copyright law."

Euroopan unionilla ja Euroopan korkeakoulualueella on arvoja. Niihin kuuluvat esimerkiksi Euroopan Union perusoikeussopimuksessa luetellut henkilökohtaiset perusoikeudet, edustuksellinen demokratia ja lakisidonnaisuuden periaate (rule of law). Euroopan unionin arvot on määritelty Euroopan unionista tehdystä sopimuksessa. EHEA:n osalta ne on mainittu Rooman julkilausumassa: "The EHEA of our vision

will fully respect the fundamental values of higher education and democracy and the rule of law” (Rome Ministerial Communiqué, 19.11.2020).

Professoriliitto-Professorsförbundet

Jukka Heikkilä
Puheenjohtaja

Tarja Niemelä
Toiminnanjohtaja

Lausunnon valmistelija Professoriliiton tekijänoikeustyöryhmän puheenjohtaja, professori Petri Mäntysaari

